

jako něčeho „nepotřebného či nevyužitelného“, odporuje již zmíněnému využívání odpadu jakožto materiálu pro umělce a existuje celá řada prací, které by tuto definici snadno zproblematizovaly. Odpad je – podobně jako mnoho dalších entit lidského světa – kulturní kategorií silně záviselá na kontextu, proto definovat jej skrze užitečnost je velmi omezující. Spíše než ve smyslu užitečnosti řada autorů doporučuje nahlížet na odpad optikou aktivit, které jej produkují, či prostorového uspořádání.

Bez dalšího upřesnění definice hlavního objektu Eriksenova zájmu se postupně dostáváme k odpadu informačnímu, ať již v podobě spamů v naší elektronické poště, či obrovského množství „nadbytečných“ informací, které se k nám každý den dostávají. Díky tomu se používání informačních technologií stává kontraproduktivní, neboť paradoxně způsobuje menší informovanost. „Nadbytečné informace“ znečišťují nejen naše uvažování, ale zejména náš čas. Není proto divu, že se autor – podobně jako David Graeber ve své esejí o nesmyslné práci (D. Graeber. „On the Phenomenon of Bullshit Jobs.“ *Strike! Magazine* [online], 2013 [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: <http://strikemag.org/bullshit-jobs/>) – uchyluje k tvrzení, že „jedna z nejkreativnějších věcí, které člověk může dělat, je ležet na gauči a zírat do stropu“ (s. 131).

V předposlední kapitole se autor zaměřuje na kompostování a poukazuje na skutečnost, že levné pořizovací ceny jsou jednou z příčin plýtvání potravinami. Na příbězích lidí, kteří prožili bídu a hlad za války, ukazuje, že „nečistý nebyl odpad, nýbrž ten, kdo něco vyhodil“ (s. 143). Podle Thomase H. Eriksena jsou to zejména chudí, pro něž je „recyklace“ v nejrůznějších podobách nezbytnou součástí zacházení s věcmi.

Odpadům lidského těla je věnována pozornost v poslední kapitole. Autor zde poskytuje čtenáři historické ohlédnutí do proměny hygienických standardů a tabu vylučování tělesných tekutin. Z antropolo-

gické literatury známe příklady společností, které považují za nečistou menstruujiící ženu. Thomas H. Eriksen pak zdůrazňuje univerzalitu nečistoty některých „tělesných odpadů“, např. moči a exkrementů, a to i přes posouvající se hranice mezi čistým a nečistým. Ukazuje zároveň paradox, že lidé žijící v chudších oblastech světa – navzdory nuzným podmínkám v oblasti bydlení – většinou dbají na svůj zevnějšek velmi pečlivě a chodí na veřejnosti upravení, zatímco „u typického norského vědeckého pracovníka je to přesně naopak“ (s. 160).

Navzdory kritickému postoji doporučuji publikaci k přečtení, je však třeba brát na zřetel, že jde o směsici autorových úvah, historek ze života, prací jiných badatelů, ale i beletrie a filmové tvorby a celé práci chybí hlubší vhled do sledované problematiky. Přes zmínky o absentujících výzkumech autor sám výzkum odpadu nerealizoval, a ačkoliv v závěru práce deklaruje, že nejdůležitějším zdrojem k této knize byla jeho vlastní pozorování, badatele, kteří se problematice odpadu věnují hlouběji, pravděpodobně napadne, že naprostou většinu zde uvedených úvah už četli v jiných publikacích. Výčet Eriksenových zdrojů, jak sám přiznává, není úplný, obsahuje pouze pro autora nejdůležitější zdroje. Bohužel i mezi těmito zdroji je v českém vydání chyba, když práce *Rubbish! The Archaeology of Garbage* je připisána Martinu O'Brianovi.

Lenka Brunclíková

Thomas A. DiPrete, Claudia Buchmann:
The Rise of Women: The Growing Gender Gap in Education and What It Means for American Schools

New York, Russell Sage Foundation 2013, 277 s.

V debatách o nerovném odměňování žen a mužů se často objevuje argument o vyrovnaném zastoupení obou pohlaví v terciární části vzdělávacího systému. Pryč

jsou doby, kdy ženy získávaly pouze nižší stupně vzdělání. Dnes studují na středních a vysokých školách dokonce ve větším množství než muži, není tedy důvod, aby byly ve srovnání se stejně kvalifikovanými mužskými kolegy odměňovány hůře. Příčinám nerovného odměňování se věnují jiné výzkumy, američtí sociologové Thomas A. DiPrete a Claudia Buchmann se v recenzované knize zamýšlejí nad tím, co vedlo k nárůstu podílu žen studujících na amerických vysokých školách.

Thomas A. DiPrete je profesorem sociologie na Columbia University. Dlouhodobě se zabývá sociální stratifikací, nerovnostmi a sociologií vzdělávání. Na téma rozdílného přístupu žen a mužů ke vzdělání publikoval řadu článků. Claudia Buchmann je profesorkou sociologie na Ohio State University. Profesně se věnuje sociologii vzdělávání, rasy, genderu a také komparativní sociologii. Kromě genderových nerovností v přístupu ke vzdělávání publikovala články například o důležitosti rasově heterogenních sociálních sítí pro tranzici ze sekundárního do terciárního stupně vzdělávacího systému.

Téma jejich společné knihy *The Rise of Women* je vysoce aktuální i pro českou společnost. I na českých vysokých školách jsme svědky postupné feminizace studentstva. V roce 2004 bylo na českých vysokých školách poprvé zapsáno více žen než mužů (50,7% vs. 49,3%); dnes je tento poměr dokonce ještě výraznější (56,3% žen vs. 43,7% mužů). Studentkám se přitom dlouhodobě lépe daří vysokoškolské studium řádně ukončovat. I přes jejich zpočátku mírně nižší zastoupení mezi studujícími vysokých škol mají už od přelomu tisíciletí výrazně vyšší podíl mezi úspěšně absolujícími (51,7% absolventek v roce 2001; v roce 2015 už 60,8% absolventek). To se pak zákonitě projevuje v zastoupení vysokoškolsky vzdělaných žen na trhu práce. V roce 2001 mělo vysokoškolské vzdělání jen 6,9% žen, ale 10,6% mužů. V roce 2014 už ženy své mužské protějšky takřka dohnaly, vysoko-

školské vzdělání má 16,2% žen a 17,2% mužů starších 15 let. Je přitom pravděpodobné, že na trhu práce se již dnes pohybuje více vysokoškolsky vzdělaných žen než vysokoškolsky vzdělaných mužů. Uvedené údaje pocházející ze statistik ČSÚ totiž zahrnují všechny osoby starší 15 let, tedy i seniory mimo trh práce. Jelikož ženy mají vyšší naději dožití než muži a kohorty dříve narozených se obecně vyznačují nižším průměrným vzděláním, uvedené statistiky zahrnují více žen než mužů, kteří už jsou v důchodovém věku a nemají vysokoškolské vzdělání.

Postupující feminizaci všech stupňů amerického vzdělávacího systému v průběhu dvacátého století z mnoha pohledů sledují i Thomas A. DiPrete a Claudia Buchmann v diskutované knize. K pojmenování tohoto fenoménu používají koncept *educational gender gap*, který odkazuje k rozdílu v zastoupení žen a mužů v jednotlivých stupních vzdělávacího systému a vychází ze známějšího označení *gender pay gap*, který ukazuje na nerovnost odměňování za odvedenou práci. Ve Spojených státech amerických proběhla feminizace školství výrazně dříve než u nás; ženy poprvé předstihly muže v počtu přijatých na vysoké školy v roce 1982. DiPrete a Buchmann se ptají, jak je to možné, že muži měli až do začátku osmdesátých let v dosahovaném vzdělání výrazný náskok (*educational gender gap* byl vychýlen v jejich prospěch), a najednou ženy tento náskok nejenže dohnaly, ale i výrazně překonaly (*educational gender gap* se obrátil ve prospěch žen). Přestali snad muži reprodukovat vzdělání svých otců? Začal vzdělávací systém upřednostňovat ženy?

V souvislosti s postupující ženskou emancipací zejména vzdělanější rodiče přestali dělat rozdíly mezi dětmi různých pohlaví a zvýhodňovat syny nad dcerami. Populace v průměru bohatla, a tak už nebylo potřeba vybírat jediné dítě, které se bude věnovat finančně náročnému studiu, zatímco ostatní se budou muset co nejdřív

zapojit do placené nebo neplacené práce. Ženy navíc začaly pronikat i do kvalifikovanějších zaměstnání, ke kterým potřebovaly získat vyšší vzdělání. Překvapivě přitom neplatí, že by jedno z pohlaví bylo zvýhodněno lepšími kognitivními schopnostmi. I dnešní testy typu PISA ukazují, že žáci projevují mírně lepší matematické dovednosti, žákyně jsou ale zase lépe hodnoceny v dovednostech čtenářských. Tyto rozdíly se v průběhu školní docházky stírají, přičemž dívky dosahují již od prvních ročníků vzdělávání lepších výsledků ve všech předmětech. Kromě toho od sedmdesátých let (platí pro USA) mají dívky ve srovnání s chlapci vyšší zastoupení v předmětech, které vedou k akademické studijní dráze. I přes tuto zdánlivou rovnost se ale studenti a studentky alokují do různých oborů vysokoškolského studia. Zatímco ženy už dohnaly muže při studiu prestižních oborů, jako je medicína nebo právo, zůstávají stále výrazně pozadu v neméně prestižních či alespoň platově dobře hodnocených inženýrských oborech a oborech založených na fyzice. Tato zjištění popírají teorii efektivně udržované nerovnosti (*Effectively Maintained Inequality* – EMI), jak ji formuloval Samuel Lucas. Ženy evidentně dokážou proniknout do některých prestižních studijních oborů, jiné prestižní studijní obory ale z neznámého důvodu zůstávají opevněným mužským hájemstvím.

Cím je ale způsobena obecně vyšší úspěšnost dívek při dosahování vyšších stupňů vzdělání? DiPrete a Buchmann identifikují hned tři důvody. Za prvé, dívky mají pro studium použitelnější sociální a behaviorální dovednosti. Učitelé a učitelky sice při výuce podstatně více komunikují s chlapci, většinou se ale jedná o komunikaci za účelem umravnění. Dívky jsou schopny komunikovat s pedagogy obojího pohlaví podstatně efektivněji, díky čemuž lépe přijímají prezentované informace a jsou také lépe hodnoceny. V souvislosti s postupující feminizací pedagogických sborů došlo podle autorů k tomu, že učitel-

ky častěji známkují věci nesouvisející přímo se zvládnutím učiva, ale s chováním a pečlivostí. Jedná se například o úpravu sešitů, včasné odevzdání domácích úkolů nebo lepší kázeň v hodinách. Hodnocení těchto aspektů vyučovacího procesu vyhovuje více dívkám než chlapcům. Za druhé, dívky studují usilovněji. Podle výzkumů věnují školní přípravě více svého volného času a větší úsilí. Za třetí, dívky se více identifikují se školními hodnotami. Nepřípadá jim ponižující přihlásit se na učitelovu otázku se správnou odpovědí nebo se zeptat, pokud jim není probírané učivo jasné, zatímco chlapci mají obavu, že by v očích spolužáků získali nelichotivou nálepku „šprta“. Pokud je ale na škole udržováno „akademické prostředí“, které podobné projevy oceňuje, rozdíly mezi pohlavími se alespoň v tomto směru rychle stírají.

Další výraznější rozdíl mezi chlapci a dívkami se objevuje v pubertě. Chlapci jsou vystaveni konfliktu mezi školou a vynořující se maskulinitou. Zatímco synové z dělnických rodin vnímají svou maskulinitu jako sérii sportovních úspěchů a fyzické převahy, středostavovští synové mají internalizovány jiné představy maskulinní moci plynoucí z lepšího povolání, které lze získat díky vyšší kvalifikaci. Výsledkem je zaostávání chlapců z nižších vrstev nejen za dívkami, ale i za chlapci z rodin patřících do středních a vyšších tříd. Dívky podle autorů nejspíš také řeší pubertální konflikt mezi školou a vynořující se femininitou, pravděpodobně ale mají z dosavadního života internalizovány takové hodnoty, díky nimž získávají z pochval učitelů a rodičů intrinsické uspokojení. Ani v pubertě tak nepolevuje jejich studijní úsilí.

V závěru knihy DiPrete a Buchmann doporučují, jak opět vyrovnat šance chlapců a dívek na získání vyššího vzdělání. Domnívají se, že je potřeba především podpořit akademické prostředí na všech stupních škol, díky kterému se zástupci ani jednoho pohlaví nebudou stydět projevovat v hodinách. To by dobře zajistilo inkluziv-

ní vzdělávání, kdy by se v jedné třídě setkávaly děti z různých sociálních tříd. Ukazuje se ale, že děti z vyšších tříd je relativně málo (platí pro USA), a navíc se poměrně brzy v rámci vzdělávacího systému segregují (v Česku například na osmiletá gymnázia). Doporučují proto zejména zvýšit kvalitu výuky na všech typech škol a v průběhu celého vzdělávacího systému lépe vysvětlovat žákům a žákyním důležitost vzdělání a správnost zastávání školních hodnot bez ohledu na to, z jakého sociálního prostředí pocházejí.

Kniha *The Rise of Women* sice popisuje současnou americkou realitu, po drobných úpravách týkajících se zejména časování jednotlivých událostí je ale plně platná i pro českou současnost. Feminizace vysokého školství je v Česku fenoménem posledních přibližně 15–20 let. Ženám se podařilo své mužské kolegy dohnat a předehnat nejen v množství studujících na vysokých školách, ale i v podílu vysokoškolsky

vzdělaných příslušníků jednotlivých pohlaví pohybujících se na trhu práce. Díky tomu je kniha *The Rise of Women* zajímavá pro všechny, kdo se zabývají sociologií vzdělávání, nerovnostmi v přístupu ke vzdělání a vzdělávacím systémem obecně, nerovnostmi na trhu práce a nerovnostmi mezi pohlavími. Pro české sociology a socioložky ovšem zůstává k zodpovězení otázka, zda česká společnost reprodukovala nejen důsledky, ale i důvody této ženské vzdělanostní expanze. Jestli i české dívky začaly ve větším počtu vstupovat na vysoké školy proto, že v nich jejich rodiče podpořili dříve nerozvinuté vzdělanostní aspirace, zda studijní úsilí českých žen bylo hnáno poplávku po kvalifikované ženské pracovní síle nebo zda se prudce zhoršilo akademické prostředí na českých základních a středních školách, jak naznačují odpůrci elitářských osmiletých gymnázií.

Tomáš Doseděl